

SEYYİD VEHBÎ DİVANI'NDA ÇEVRE, KÜLTÜR UNSURLARI VE TOPLUM HAYATI

Yard. Doç. Dr. Hamit DİKMEN*

Özet

Lâle Devri şairleri arasında önde gelen simalardan biri olan Seyyid Vehbî, medrese tahsili görerek yetişmiş, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş ve 1736'da İstanbul'da ölmüştür.

XVIII. yüzyılda, özellikle Lâle Devri'nde Türk halkının zevki, günlük hayattan çizgiler, mahallî konular edebiyata da girmiştir. Padişahın, sadrazamın ve öteki devlet büyüklerinin eğlenceli toplantılarına şairler de çağrılmışlar, bunlar her fırsatta yazdıkları şiirlerle sanatlarını göstermişler, dönemin zevk ve eğlence içinde geçen yaşayışını eserlerinde çok canlı bir biçimde terennüm etmişlerdir. Seyyid Vehbî de şiirlerinde kendi devrinin şairi olmak, çevre özelliklerini yansıtmak; yaşanılan devrin ve yaşanılan hayatın şiirlerini söylemek yolunda belirli adımlar atmıştır.

Bu çalışmada Seyyid Vehbî Divanı'nda çevre, kültür unsurları üzerinde durulmuş ve XVIII. yüzyılın toplum hayatı verilmeğe çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Vehbî, Lâle Devri, divan şiiri, çevre, kültür unsurları ve toplum hayatı.

ENVIRONMENT, CULTURE AND SOCIAL LIFE IN THE DİVAN OF SEYYİD VEHBÎ

Abstract

Seyyid Vehbî who was one of the prominent figures of the Tulip Period poets was trained in madrasah, served as mudarris and judge and died in İstanbul in 1736.

In XVIII. century, especially in the Tulip Period, the taste of Turkish people, portraits from daily life and local topics were introduced into the literature also. The poets were also invited to the funny meetings of padishah (sultan), grand vizier and other leading statesmen. These poets showed their artistical skills whenever the opportunity presented itself, recited the tasteful and funny life of the period in a very lively style in their works. Seyyid Vehbî has taken some steps in the way of being a poet of his own period, showing its environmental characteristics and reciting the poems of the period and the life.

In this study, there has been death with environment, culture in Divan of Seyyid Vehbî and social life of XVIII. century.

Key Words: Seyyid Vehbî, The Tulip Period, divan poem, environment, culture and social life.

* Çukurova Üniversitesi, İlähiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, 01330 Adana, Türkiye. hdikmen@cu.edu.tr

Giriş

H. 1130/M. 1718’de imzalanan Pasarofça Antlaşması on üç yıllık bir barış ve sükun dönemi getirmişti. H. 1143/M. 1730’da Patrona Halil isyanıyla sona eren bu on üç yıllık dönem Türk tarihinde Lâle Devri olarak adlandırılmıştır. Bu devir, divan edebiyatının daha sade bir dil ile geliştiği, mahallîleşme cereyanının başladığı dönem olarak kabul edilir. Bu devirde devlet erkânı yazın lâle bahçelerinde eğlenceler düzenler, kışın helva sohbetleri yaparlardı. İstanbul halkı da bu eğlence devrine kendisini uydurmaya çalışmıştır¹.

Sosyal ve fikrî hayatımızda önemli bir aşama olan Lâle Devri’nde İstanbul’un çeşitli semtlerinde köşkler, bahçeler yaptırılmıştı. Kâğıthane’de Çağlayan denilen mevkide kurulan Sa’d-âbâd bunların en ünlüsüdür. Ayrıca Üsküdar’da Şemsipaşa İskeleyi’nde Şeref-âbâd, Çengelköy’de Bâğ-ı ferah, Fındıklı’da Emn-âbâd, Alibeyköyü yakınlarında Hüsrev-âbâd, Ortaköy’de Hümayun-âbâd, Kuruçeşme’de Kasr-ı Süreyya, Topkapı’da Vezir Bahçesi gibi kasırlar yaptırılmıştır.²

Lâle Devri’nde klâsik Türk şiiri Sultan III. Ahmed ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa tarafından korunmuş, Neylî (ö. 1748), Seyyid Vehbî (1736), Nahîfî (1738), Nedim (ö. 1730), Müverrih Râşid (ö. 1735), Osman-zâde Tâib (ö. 1723) ve Çelebi-zâde Âsım (ö. 1759) gibi devrin birçok önemli şairi himaye altına alınmıştır. Bu sebeple, bu devir şairlerinin çoğu hükümdar ve sadrazamına kasideler ve medhiyeler yazmış, devrin yaşantısını şiirlerinde yansıtmışlardır.³

Biz bu çalışmada Seyyid Vehbî Divanı’nda çevre, kültür unsurları ve toplum hayatını vermeye çalışacağız.

A. Çevre

Damat İbrahim Paşa, İstanbul’u güzelleştirmek için geniş bir imar faaliyetine girişerek Boğaz’ın iki tarafında yalılar yaptırır, H. 1135/M. 1722’de Haliç’te Kâğıthane deresinin etrafındaki boş araziye şenlendirmeleri için devlet adamlarına dağıtır. Kendisi de padişah için Sa’d-âbâd kasrını yaptırır. Etrafı fiskiyeli havuzlar, ejderha ağzından akan sular, sütunlar, kanallar, köprülerle süslenir. Ayrıca, Emn-âbâd, Ferah-âbâd, Feyz-âbâd, Hayr-âbâd, Hüsrev-âbâd, Hümayun-âbâd, Kasr-ı Cinan, Kasr-ı Neşat, Şeref-âbâd, Şevk-âbâd adları verilen başka köşkler de yapılır. Padişah, sadrazam ve diğer devlet adamları bu köşklere eğlenceler tertip ettikleri gibi, burası nevrularda, bayramlarda halkın da çok rağbet ettiği bir mesire olur.⁴ İstanbul başta olmak üzere, bütün ülke sathında park, bahçe tanzimi, köşk, saray, çeşme, sebil, imaret, medrese, kütüphane ve camiler dahil pek çok sanat eseri yapılır.⁵

¹ Ahmet Refik [Altınay], *Lâle Devri*, İstanbul 1331, s. 1130-1140.

² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Lâle Devri”, VI. C., Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, s. 65.

³ Atabey Kılıç, *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2004, s. 48-49, 95-96.

⁴ Hasibe Mazıoğlu, *Nedim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 868, Türk Büyükleri Dizisi: 70, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1988, s.18; Ahmet Refik [Altınay], *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200* (İstanbul 1930), İstanbul 1988, s. 63-68, 71, 77-81, 85-91, 94-97, 101, 105-107.

⁵ Abdülkadir Özcan, “Lâle Devri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27. C., Ankara 2003, s. 82-83.

Nitekim Seyyid Vehbî'nin aşağıdaki beyitleri, Lâle Devri'nin bir fotoğrafı gibidir. Şair, H. 1130/M. 1718'de Pasarofça Antlaşması'nı imzalayan Damat İbrahim Paşa'nın barışla herkesi rahatlattığını, onun adaletiyle şer ve fesadın kaldırıldığını, yeryüzünde kederden eser kalmadığını, halkın rahat bir nefes aldığını şükürle yad eder. Onun nice kaleler yaptırdığını, özellikle İstanbul hisarını imar ettiğini, Mekke, Medine ve Kudüs ve benzeri kutlu yerleri bayındır hale getirdiğini, Galata sarayını, Meydan dergâhını ve özellikle bir kütüphane yaptırdığını, nice gönül çeken bahçeler, mesire yerleri, ecdad yadigârı güzel mekânlar, güzel eserler yaptırdığını ve bunların saymakla bitirilemeyeceğini ifade eder.

Cihâm şulh u şalâh ile idüp âsûde
Başıldı reşha-i 'adliyle gerd-i şerr ü fesâd

Çomadı âyine-i kevnde gubâr-ı keder
Hezâr şükr ki râhat yüzini gördi 'ibâd

Nice kılâ' u hışın yapıdı bâ-husus itdi
Hişâr-ı şehri-i Sitanbul'ı ser-te-ser âbâd

'İmâret-i Haremeyn-i şerîf ü Kuds-i münîf
Dağı bunuñ gibi çok hayr-ı bâhirü'l-es'âd

Serây-ı hâş-ı Gâlağa vü dergeh-i Meydân
'Ale'l-huşuş kütüb-hâne-i şeref-bünyâd

Nice hadâyık-ı dil-keş nice mesîre-i hâş
Nice emâkin-i âbâ me'âsir-i ecdâd

Anuñ zemân-ı şerîfinde buldı naşs-ı zuhûr
Sühân dırâz olur eylersem anları ta' dâd
(Divan, yk. 19b)⁶

Seyyid Vehbî'nin yapılışına tarihler düşürdüğü Şeref-âbâd köşkü, Et Meydanı'nın tamiri, Kemerlerdeki yeni su seddi, Beşiktaş'taki köşk, Sa'd-âbâd'daki çeşme, Neşat-âbâd sarayı, Baltacılar Ocağı binasının yenilenmesi, Bâb-ı Hümayun'un önündeki çeşme, İstabl-ı Âmire (Hipodrom) binasının yenilenmesi, Valide Sultan Çeşmesi, Valide Sultan Mektebi, Tersane'deki büyük yalı köşkünün yenilenmesi, Çubuklu'daki İbrahim Paşa Çeşmesi, Ürgüp'teki İbrahim Paşa Çeşmesi, Tersane Divanhanesi'nin yenilenmesi, Nevşehir'deki İbrahim Paşa Camii, Müftî Abdullah Efendi Yalısı, Hatice Kadın Çeşmesi, Vuslat Kadın Çeşmesi, Verd naz Kadın Çeşmesi, Fâtıma Sultan Camii, İbrahim Paşa Medresesi, Ferah-âbâd köşkü, İbrahim Paşa Mektebi, İbrahim Paşa Çeşmesi, Çoka Ambarı, Sultan Ahmet Çeşmesi, Sütlüce'deki Minkarî-zade Çeşmesi, Hekim-zade Ali Paşa Çeşmesi,

⁶ Kaynak olarak Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Kütüphanesi, No: 1640/1'de kayıtlı yazma nüsha esas alınmıştır.

İzzet Ali Paşa Çeşmesi, Yahya Ağa Çeşmesi, Ortaköy'deki Mehmet Kethuda Camii ve Topçubaşı Çeşmesi gibi mimarî faaliyetlerin çoğu Lâle Devrinde Damat İbrahim Paşa zamanında yaptırılmıştır.

Dilîr-i Sâm-heybet Kahramân-ı Nîremî-sağvet
Nerîmân-menkâbet Bürzû-mehâbet Rüstem-i şânî

Hıdvî-i cûd-perver şehriyâr-ı ma' delet-güster
Şehensâh-ı Ferîdûn-fer serîr-ârâ-yı Hâkânî
(Divan, yk. 12a-b)

gibi beyitlerde görüldüğü üzere, Seyyid Vehbî devrin sadrazamı İbrahim Paşa'yı överken teamüle uyararak İran'ın ünlülerini anmaktan çekinmemiştir.

Eserlerinde İbrahim Paşa devrinin birçok hadiselerini aksettiren şair, İran'da bulunan Erivan, Gence, Hemedan, Kirmanşah, Nahcivan, Nihâvend, Revan, Tebriz, Tiflis ve Urdûbâd kalelerinin fethi dolayısıyla; ayrıca Gerdos, İnebolu, Mora ve Venedik kalelerinin fethi üzerine tarih kıt'aları yazmış ve devrin birçok ünlülerinin ölümüne tarihler düşürmüştür.

Sirasıyla Kayseri, Manisa ve Halep mevleviyeti görevinde bulunan şair, şiirlerinde buralarla ilgili izlenimlerine de yer vermiştir.

Şair, Manisa'nın bahar mevsimindeki güzelliklerini, gül bahçelerinde güllerin açılışını, ırmaklarının dalgalı akışını, hatta bahar rüzgârıyla kalkan tozunu dile getirdiği ve bu haliyle cenneti aratmayan bir yer olduğunu ifade ederek oranın özlemine duyduğu bir gazelinde şöyle seslenmektedir:

Açıldı gülşen-i âteş bahâr-ı Mağnisa
Semender-i dili itdi hezâr-ı Mağnisa

Hurûş-ı mevce-i reng-i şükûfe ile dili
Gârîk-i hayret ider lâle-zâr-ı Mağnisa

İder mişâl-i şükûfe gönülleri handân
Nesîm-i gülşen ü bâd-ı bahâr-ı Mağnisa

Meşâf-ı hâr u has-ı guşşaya ider tertîb
Şufûf-ı mevcini her cûybâr-ı Mağnisa

İderdi dâr-ı cinân fikrini gönülde dâr
Olaydı mehbiţ-ı Âdem diyâr-ı Mağnisa

Nesîm çeşm-i Şifâhân'a tûtiyâ yirine
Hediye itse sezâdur gubâr-ı Mağnisa

...
Şafâ-yı heşt-behişte iderdi istignâ
Olaydı bir dahı Vehbî duçâr-ı Mağnisa
(Divan, yk. 111a)

Manisa ile ilgili bir başka gazelinde şair, Manisa sevdâsının siyah saçlı bir güzele gönül vermekle başladığını, orada her gece özel sohbetler yapıldığını ve bozasının kalitesini vurguladığı şiirinde, oranın dağını, ovasını özlediğini, orayı gezip görmek için her türlü masrafa katlanmaya razı olduğunu, orada halkın asayişini ve canlılığı, adaletli kararlarıyla büyük kadıların temin ettiğini ve kendisinin de Manisa'daki bu durumu takdir ettiğini şu şekilde dile getirir:

Dil virüp bir saçı leylâsına Mağnisa'nuñ
Düşdi gönlüm yine sevdâsına Mağnisa'nuñ

Bu ne ni' metdür olur her gice bir şöhet-i hâş
Hiç toyulmaz hele bozasına Mağnisa'nuñ⁷

Kûh u şahrâsına ey bâd beyân it şevkum
' Arz it a' lâsına ednâsına Mağnisa'nuñ

Virelüm her ne ise mâ-ğaşal-i seyr ü sefer
Müjdegânî-i temâşâsına Mağnisa'nuñ

Halkınuñ bâ' iş-i âsâyîşidür ey Vehbî
Hak şafâlar vire mollâsına Mağnisa'nuñ

Dem-i cân-bağş-ı Mesîhâ eşer-i ' adli ile
Oldı el-ğak sebeb ihyâsına Mağnisa'nuñ

Böyle ' âli-himemi kendüye teşhîr itmiş
Âferin himmet-i vâlâsına Mağnisa'nuñ
. (Divan, yk. 131a)

Menemen şehrinde oldukça çok akrep bulunduğunu bir rubaîsinde şöyle dile getirir:

Şehr-i Menemen halkımı yaru gördük
Biz mâr ile ünsiyeti enseb gördük
Biz ' akrebi sâ' atde görürken evvel
Sâ' at başına bunda biñ ' aqreb gördük
(Divan, yk. 180b)

Aşağıdaki beyitte Girit balını şerbet şekerine benzetir:

Nice ferâğ olunur lezzet-i vişâlinden
Ki kand-i şerbete beñzer Girîd balından
(Divan, yk. 135b)

⁷ Bendeki üç yazmada “bozasına” kelimesi “burasına” şeklindedir. Aslında kelimedeki bu değişiklik r ve z'deki bir nokta düşmesinden ileri gelmiştir. Nitekim Ali Canip merhum da Hayat Mecmuası'ndaki makalesine bu kelimeyi “bozasına” şeklinde almıştır. Bkz. Ali Canip Yöntem, “On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından: Seyyid Vehbî”, *Hayat Mecmuası*, I. C., S. 16, Ankara 1927, s. 306.

Aşağıdaki beyitten XVIII. yüzyılda Sarıyer’de kiraz yetiştirilmekte olduğunu anlıyoruz:

Gel bûseler yirin gör o zerrîn ‘izârda
Güyâ kirâs mevsimidür Şarıyâr’da
(Divan, 140b)

Ürgüp ve Çubuklu’daki İbrahim Paşa Çeşmeleri ve Nevşehir’de yaptırılan İbrahim Paşa Cami’i için de tarih kıt’aları yazan Seyyid Vehbî’nin şiirlerinde asıl çevre tablosunu, onun doğup büyüdüğü yer olan İstanbul’un çeşitli mimarî eserlerinin yapılışına düşürdüğü tarih kıt’alarında görüyoruz. Onun şiirlerinde yerli unsurlar, İstanbul’a ait tasvirler, tablolar bulunmaktadır. Seyyid Vehbî, Sultan III. Ahmet Han ve Sadrazam İbrahim Paşa için yazmış olduğu "Kasîde-i ‘İdiyye"de Kemerler semtinin güzelliklerini bir tahkiye üslûbu içerisinde dile getirir. Cömertliği itibariyle Hâtem’e⁸ benzettiği Sadrazam İbrahim Paşa’nın bir gün Kemerler semtini dolaştığını, Havz-ı Kebîr alanına kurulan çadırın ve Çifte Havuz’un özelliklerini ve Kemerler semtinin güzelliklerini anlatırken Kemerler semtinin güzellerin kıvrım kıvrım olan eğri kaşına benzetildiğini ifade eder.

Lîk bir menkâbesin naql ideyüm pek diñle
Rütbesin añlayup ‘ibret alacak destândur

Bir gün ol Âşaf-ı deryâ-kef-i Hâtem-maşraf
Ki sehâb-ı keremi dehre güher-efşândur

Yümn ü iqbâl ü sa‘ âdetle Kemerler semtin
Cilvegâh eyledi hem itmege de erzândur

Sâha-i Havz-ı Kebîr’e qurilup çetr-i şafâ
Didiler bu eşer-i hâş-ı Süleymân Han’dur

Çifte Havz’uñ dahı vaşında didiler ba‘ zılar
Cennet-i rûy-ı zemîn içre olan ‘aynândur

Hüsnini söylediler şöyle güzelce Kemer’üñ
Ki hemân ebrû-yı pür-pîç ü ham-ı hûbândur
(Divan, yk. 25a-b)

Seyyid Vehbî, İbrahim Paşa’nın İstanbul’da yaptırdığı Şeref-âbâd kasrının yapılışı üzerine bir tarih kıt’ası yazar ve cana can katan havası, tertemiz suyu, gönül çeken nakışları, havuz ve çeşmesinin güzelliği üzerinde durur, padişah ve sadrazamı için hayır dualarını yad ettikten sonra bir beyit içinde iki tarih mısra¹ ile Şeref-âbâd kasrı için tarih düştüğünü ifade eder.

Hevâsı cân-fezâ âbı muşaffâ tarhı gam-fersâ
Nuķûş-ı dil-keşi haķķâ ki reşk-i Mâni vü Bihzâd

⁸ Hâtem: Arap kabileleri arasında tanınmış “Tayyi” kabilesine mensup ve cömertliği ile meşhur olan “İbn Abdillâh Bin Sa‘ d’ın lâkabı. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1970, s. 404.

Ya bu havz -ı münevver selsebîl-i rûh-perver kim
Biri birisinin itmekde hüsni ü behcetini müzdâd

Zemîn-i tâzedür baht-i selîs ü vâsî' u mahtûb'
Olursa böyle olsun nazm-ı mülke beyt-i istihsân

Şeref-yâb-ı kudûm-ı şehryârî olmağa şâyân
Bu resme ister işte ihtirâ' -ı hâş-ı nev-îcâd

Hümâyûn ide Mevlâ şehryâr-ı ma' delet-kâra
Kudûmıyla ide bu mevki' ı kat kat Şeref-âbâd

Hemîşe mesned-i şevketde eyvân-ı ' adâletde
Serîr-i salânatda dâ'im itsün Hayy-ı bî-endâd

Hem evlâd-ı kirâmın hem vezîr-i a' zâmın yâ Rab
Mu'ammer eyleyüp kıl devlet ü ' izzetlerin müzdâd

Bu tarh-ı pâk bu resm-i güzîn irdükde pâyâna
İki târîhi bir beyt içre Vehbî eyledüm inşâd

Bu 'âlî kaşrı İbrâhîm Pâşâ eyledi âbâd
Şeref-âbâd-ı nev-bünyâd-ı sultânî mübârek-bâd
(Divan, yk. 205b-206a)⁹

Vehbî, Bâb-ı Hümâyûn'un önündeki çeşme ve sebilin yapılışı hakkında yazdığı tarih kıt'asında canlıların hayat kaynağı olan suyun kıyamete kadar akması dileğini ifade ettikten sonra, sadrazamın önerisiyle Bâb-ı Hümâyûn'un önündeki çeşme ve sebilin büyük masrafla yapıldığını anlatır, bunun bir şifa kaynağı olduğunu dile getirir, padişah ve veziri için Allah'a niyazda bulunur ve padişahın bizzat kendisinin bu çeşme için tarih mısra' ı yazdığını ifade eder:

Ol menba' -ı cûy-ı merâm ol ma'aksim-i rızk-ı enâm
Olsun ilâ-yevmi'l-kıyâm şâhân-ı dehre mültecâ

İskender idüp cüst ü cû zulmetde gezmiş sû-be-sû
Bâb-ı Hümâyûn'ında bu itdi revân âb-ı be'â

Bu tarh-ı pâk-i hurremi sev' itdi şadr-ı a' zâmı
Dâmâd-ı hâş-ı ekremi hem-nâm-ı ceddü'l-enbiyâ

Oldı o destûr-ı celîl bu hayr-ı câriye delîl
Halka idüp zezem sebîl celb itdi ol şâha du' â

⁹ Bu şiir, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty. No: 1607'deki yazma nüshadan alınmıştır. Şeref-âbâd kasrının yapılış tarihi H. 1141/M. 1728 tarihine tekabül etmektedir.

Ol şehryâr-ı zer-nişâr bezl itdi mâl-i bî-şümâr
Yapdı sebîl-i çeşmesâr me'cûr ola rûz-ı cezâ

Bu mevķı'ı âbâd idüp bu tarķ-ı nev îcâd idüp
Rûh-ı Hüseyn'i şâd idüp itdi sebîl âb-ı şafâ

Bu 'ayna ey şâfi-derûn destüni kevşer gibi şun
Her kaçre-i şafvet-nümûn olmaķda bir 'ayn-ı şifâ

Âbı zülâle mâ-şadaķ tâķı felekle yek-nesaķ
Gök kıubbenüñ altında baķ var mı bu resme bir binâ

Olduķça ber-câ mihr ü mâh zîb-i serîr olsun o şâh
Şadr-ı güzînin yâ İlâh itme rikâbından cüdâ

Ey hüsrev-i 'âlî-tebâr âşâruña yokdur şümâr
Ammâ bu dil-cû çeşmesâr oldu 'aceb hayret-fezâ

Baķ sîm ü zerden tāsına âb-ı hayât-efzāsına
Beñzer gümüş saķķāsına bekler kapuñ şubķ u mesâ

Yapduñ sarây meydânına kılduñ şıla 'atşânına
Cennetde Kevşer yanına gûyâ ki kaçır itdüñ binâ

Altun şuyın idüp sebîl yapduñ 'uyûn-ı selsebîl
Birine biñ ecr-i cezîl virsün Cenâb-ı Kibriyâ

...
Târîķ için dânişverân hayretde iken nâ-gehân
Buldı şehenşâh-ı cihân bir mısra' -ı 'âlem-behâ

Her lâfzı baķr-i mevc-zen ma' nâsıdur dürr-i 'Aden
Görmek dilersen anı sen ey teşne-i hüsn-i edâ

Târîķi Sulţân Ahmed'üñ cârî zebân-ı lûleden
Aç besmeleyle iç şuyı Hân Ahmed'e eyle du'â¹⁰
(Divan, yk. 156b-157a)

Sultan III. Ahmet'in ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın gözdesi bulunan şair, her eğlence ya da vesile ile onları övmekten geri durmamıştır. Nitekim III. Ahmet'in Ayasofya'daki meşhur sebîl ve çeşmesi için padişahın bulmuş olduğu tarih mısra'ını tamamlamış ve kıt'anın sonundaki o mısra'ı tazmin ederek yazdığı 28 beyitli yukarıdaki tarih kıt'ası sebîlin etrafına kazılmıştı.¹¹

Faik Reşat, Eslâf adlı eserinde bu konuda şöyle bir mütalâada bulunur: "Meşhur söylentiye göre, Sultan III. Ahmet Han Bâb-ı Hümâyün önündeki nefis çeşme için tarih olmak üzere:

¹⁰ Bu tarih mısra'ı H. 1141/M. 1728 tarihine tekabül etmektedir.

¹¹ İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I. C., Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s. 134; Hatice Aynur-Hakan T. Karateke, *Aç Besmeleyle İç Suyu Han Ahmed'e Eyle Dua, III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri: 1703-1730*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1995.

Besmeleyle iç şuyı Hân Ahmed'e eyle du'â

mısra'ını tanzim buyurmuş, fakat dört eksik gelmişti. Vehbî bunu:

Aç besmeleyle iç şuyı Hân Ahmed'e eyle du'â

şekline koyarak hesabı tamamladıktan başka, bu vezin ve kafiyede, mısra'ın sahibi padişah hazretlerini tavsif eden bir de kaside yazmıştır. Şairin en güzel kasideyi sayılan bu eser söz konusu tarihle birlikte çeşmenin etrafına nakşedilmiştir. Kendisi:

Târîhi Sultân Ahmed'ün cârî zebân-ı lûleden

mısra'ı ile bu tamamlama durumunu çok zarif bir şekilde ima etmiştir¹²

Aşağıdaki beyitlerde Kanunî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a su getirilişi, nüfusun çoğalmasi ile suyun İstanbul halkına yeterli gelmeyişi üzerine Sultan III. Ahmet zamanında Damat İbrahim Paşa tarafından Kemerler'deki yeni su seddinin su gibi altın ve gümüş harcayarak büyük masrafla yaptırılışı anlatılmaktadır:

O İskender-nihâduñ hüsni tedbîri cihân-gîri
Ne şüret virdi gör âyine-i âb-ı muşaffâya

Yapup mecrâsın İstanbul'a bu âbı getürmişdi
Cenâb-ı Hazret-i Sultân Süleymân Hân-ı Cem-pâye

Kemend-i cûd-ı himmetle şuyı başından idüp şayd
Fütâde eylemişdi şan'at ile dâm-ı mecrâyâ

Vefâ itmekle ol demler tedârük itmemişlerdi
Dehân-ı güngü nâ-güncüde olan fazla-i mâya

Zemân-ı devletinde lîk şâhenşâh-ı zî-şânuñ
Gelüp umrân u vüs'at ol güzîn-i şehr-i dil-ârâyâ

Nüfusuñ keşreti ebr-i bahâra eyledi muhtâc
Yetişmez oldu ol şu şehr-i İstanbul'ı irvâyâ

Zarûret hiss idüp âba o sultân-ı kerem-meşreb
Hemân emr eyledi dâmâdı İbrâhîm Pâşâ'ya

O da harc eyledi şu yirine sîm ü zeri ammâ
Hazîne yaptı gûyâ gevher-i âb-ı muşaffâyâ

Ne himmet ne kerem ne şefkat ü ne luţf u re'fetdür
Baquñ inşâf ile âşâr-ı şâh-ı kâr-fermâyâ

¹² Faik Reşat, *Eslâf (Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler)*, Tercüman 1001 Temel Eser (Haz. Şemsettin Kutlu), tarihsiz, s. 274.

Yolın bend itdi âbuñ sed çeküp İskender-i ‘âdil
 omadı başın alup gitmege vâdi vü şahrâya

Niçün yoldan çıkar tuğyân idersün diyü habs itdi
 Olursa böyle olsun şehriyâr-ı ‘adl-pîrâya
 (Divan, yk. 153b)

Seyyid Vehbî'nin aşağıdaki beyitleri Sultan III. Ahmet döneminde imar faaliyetlerine çok önem verildiğini, esasen mamur olmayan bir yer kalmadığını ifade etmektedir:

Zemân-ı şevketinde eyleyüp dünyâyı hayr-âbâd
 Cihân-ı köhnede almadı ma‘ mûr olmadık bir câ
 (Divan, yk. 173a)

Naqd-i vaqt-i memleket ‘ umrânına şarf eyleyüp
 Eyledi künc-i emân her küşe-i vîrâneyi
 (Divan, yk. 228b)¹³

O hâkân-ı Ferîdûn-savetüñ şadr-ı kerem-kârı
 Ki âbâd olmaduk yir almadı ‘ahdinde dünyâdan
 (Divan, yk. 161a)

B. Kültür Unsurları:

1. Eğlence

Padişah dâhil, devlet adamları baharda lâle mevsiminde Sa‘d-âbâd, Şeref-âbâd, Bâğ-ı ferah, Emn-âbâd, Hüsrev-âbâd, Hümayun-âbâd, Kasr-ı Süreyya, Vezirbahçesi köşklerine, Tersane bahçesi, Çırağan bahçesi ve Beşiktaş yalılarına giderlerdi. Lâle Devri eğlenceleri genellikle Tersane bahçesi, Çırağan bahçesi ve İbrahim Paşa yalısında yapılırdı.¹⁴

Seyyid Vehbî Divanı'nda Lâle Devri'ne has zevk, eğlence dolu toplum hayatının akisleri ile karşılaşyoruz. Nitekim şair, Kaptan Mustafa Paşa'nın Vefa bahçesinde düzenlediği Çırağan eğlencesini anlatırken, lâle motifini öne çıkararak Ferah-âbâd köşkünün ve Vefa bahçesinin lâlelerle nasıl bezendiğini şu şekilde dile getiriyor:

Oldı her lâle birer mihr-i dirahşân bu gice
 İtse rûz üzre n'ola da‘vi-i rüçhân bu gice

alk bî-minnet-i mihr olacağı rüşendür
 Seher-i haşre degin bulmasa pâyân bu gice

Şem‘-i mâhı odı pîrâhen-i âl-i şafaa
 Çer-i fânûs-ı hayâl olmaa gerdân bu gice

¹³ Bu şiir, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty. No: 1607'deki yazma nüshadan alınmıştır.

¹⁴ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Lâle Devri", VI. C., Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, s. 65.

Yağışup lâle-i raşşâna çerâğ-ı gülşen
Eyledi nûrun ‘alâ-nûrî nümâyân bu gice

Tahte-i lâle degül âş-pez-i maţbağ-ı şevk
Table table döşemiş ni‘ met-i elvân bu gice

Herkesün hâne-i ümmîdini kıldı rûşen
‘Âleme şâmil olup pertev-i raşşân bu gice

...
İhtiyârı ile ‘avd itmez idi bir dağı hûr
Ferağ-âbâd’ı gelüp eylese seyrân bu gice

Kân-ı la‘l oldı Vefâ bâğçesi lâle ile
Şuladı âb-ı güherle anı Nîsân bu gice

Mûm ile da‘vet idüp şevk u şafâyı lâle
Oldılar meclis-i Han Aḥmed’e mihmân bu gice

N’ola dîbâ döşese kaşra gelince Kapudân
İtdi teşrîf o şâhenşeh-i zî-şân bu gice
(Divan, yk. 36b)

Aşağıdaki beyitlerde şair, yalı zevkini yaşamayı, sandalda içki âlemi yapmayı, yiyip içip eğlenmeyi, çalıp söylemeyi ve bütün bunları gümüş tenli bir sevgili ile yaşamayı düşlemektedir.

Yalı zevkı idelüm zevrak-ı şahbâ çekelüm
‘Âlem-i âb ile dil hurrem ü handân olsun

Gülbün-i ‘ayş u şafâda idüp âheng-i nevâ
Muṭrib-i bezm-i çemen mürğ-ı hoş-elhân olsun

...
Yârsuz ‘ayş u şafâyı mezedür reşk itmem
Benden ol rinde velî reşk-i firâvân olsun

K’ola bir sîm-tenüñ mâlik-i künc-i vaşlı
Yiri isterse dağı kûşe-i vîrân olsun

Sâki vü sâğar ola bir yanı bir yanı kebâb
İşte cânım o güzel şöhbete kurbân olsun
(Divan, yk. 81b-82a)

Seyyid Vehbî, Sultan III. Ahmet Han’ın sulh ile bütün halkı memnun edip sevindirdikten sonra şehzadelerini sünnet ettirdiğini, halkın bu sünnet düğününe büyük rağbet gösterdiğini aşağıdaki beyitlerde şöyle ifade eder:

Şulh ile cihânı itdi mesrûr
Kendi dağı soñra eyledi sûr

Ta' mîm-i şafâ garaz cihâna
Sûr oldu arada bir bahâne

Şeh-zâdelerini sünnet itdi
În'âm ile şükr-i ni' met itdi

Çün müsta' id oldılar hitâna
Sûr eyledi şâh-zâdegâna

...
Halk aqdı aña mişâl-i enhâr
Oldı meydân çü bahr-i zehhâr

Âdem deryâsı oldu şahrâ
Her hayme birer cezîre gûyâ
(Divan, yk. 92b-93a)

Seyyid Vehbî'nin aşağıdaki beyitleri kış gecelerinde helva sohbetleri düzenlendiğini gösteren en güzel örneklerdendir. Şair, kış gecelerinde yapılan özel helva sohbetlerinin verdiği sıcaklık sayesinde ısındığından sevgiliyle yapılacak böyle tatlı bir sohbeti özlemektedir. Örnek olarak seçtiğimiz bu beyitler, bahar mevsiminde olduğu gibi kış mevsiminde de özel meclislerin düzenlendiğini gösterir. Şair, bir kış gecesi sohbeti için bin bahar gününü verebileceğini ifade etmekte, kış mevsiminde ateş başında bulunduğu zevki, kış günlerinde düzenlenen eğlencelerde bile bulamadığını dile getirmektedir.¹⁵

Leb-i dilberle sezâ bahş-i halâvet itse
Şeb-i sermâda olan şöbet-i hâş-ı halvâ
(Divan, yk. 48a)

Biñ rûz-ı bahâr ile harîdârı olur dum
Bir kış gicesi şöbeti virilse mezâda

Bulmam şeb-i sermâdaki âteş başı şevkın
Eyyâm-ı zemistândaki zevk u şafâda
(Divan, yk. 63a)

Seyyid Vehbî, Lâle Devri'nde yapılan helva sohbetlerinin aslında arifler yanında cennet zevki, hikmet dersi olduğunu ifade eder:

Şehd-i ihsânuñla şîrîn oldı kâm-ı kâ'inât
Şükr şükrüñ ile 'âlem itdi halvâ şöbeti

Şöbet-i halvâ koduñ zevk-ı behiştüñ adını
Ders-i hikmettür anuñ 'ârif yanında şöhreti
(Divan, yk. 60b)

¹⁵ Döndü Akarca, *Şitâiyye Nesiplerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2003, s. 89-91, 119-123, 134.

Aşağıdaki kıtada Sultan III. Ahmet döneminin zevk ve eğlence dolu yaşantısını birinci ağızdan öğreniyoruz:

Hem-vâre muzaffer ide Allâhü Te‘âlâ
Meh-kevkebe Hân Ahmed-i hürşîd-liķâyı

Evreng-i hilâfetde mü‘eyyed kıla Mevlâ
Ol husrev-i Cem-çâker-i iķlîm-güşâyı

Zîrâ hep anuñ pertev-i luķfi ile gördük
Bu ‘ıyd-i dü-bâlâyı vü bu zevķ u şafâyı
(Divan, yk. 186b)

Aşağıdaki beyitlerden Sa‘d-âbâd köşkünün yapılmasından sonra sadrazamın ırmak kenarında çadırlar kurdurarak padişaha teşekkür ziyafeti verdiği, şairlerin bu ziyafet ve eğlencelere şiirleriyle renk kattıklarını anlıyoruz:

Ziyâfet eyledi şükrâne şâh-ı zî-şâna
Tefâhur eyleyerek ol vezîr-i şâf-nihâd

...
Kurıldı cûy kenârında haymeler yir yir
Habâb-ı lücce gibi oldu hâric-i ta‘dâd

Dizildi mâ‘ideler pîşgâh-ı huzzâra
Düşündi ‘â‘ideler aldı ehl-i isti‘dâd

Sühan-fürûşlaruñ oldu germ bâzârı
Bulup revâcını bî-minnet-i harâc u mezâd

Medâyiğ-i şeh-i vâlâ-himemde şâ‘irler
Nice kaçâyid ü târîh itdiler inşâd
(Divan, yk. 20a-b)

Aşağıdaki beyitten o devirde Gazi Köyü’nde içki âlemi yapıldığı anlaşılıyor:

İhâr idüp miyânemüze duķter-i rezi
Kâzî Köyü’nde eyleyelüm ‘âķd-i meclisi
(Divan, yk. 183b)

Ol neş‘emend-i ‘uķbâ gubâr olmuş olmamış
Çek bâdeyi soñında humâr olmuş olmamış
(Divan, yk. 126b)

beytinde de onun yaşama sevinci ile karşılaşılıyor.

2. İnanç

Gelenek ve inançlarla ilgili ifadeler de sosyal hayatı yansıtır. Çünkü bir toplumun kültürel hayatında geleneklerin ve inançların önemli bir yeri vardır. Seyyid Vehbî'nin şiirlerinden 18. yüzyılda da fal açma, büyücülük, üfürükçülük ve muskacılık gibi batıl inanç ve âdetlerin mevcudiyetini anlıyoruz:

Şâbit'ün nüsha-i dîvânın açup fâl itdüm
Geldi Şulhiyye'de bu beyt-i nezâket-fercâm
(Divan, yk. 55a)

İsâ felekde ruqye okur üfler üstüne
Bendeñ du'â-yı hayra iderdüm müdâvemet
(Divan, yk. 56a)

Olmışdı senüñçün açmağa fâl
Şerhayla vücûdı levh-i remmâl
(Divan, yk. 91a)

Dünyâya hırz-ı cân iken âşûb-ı zülfden
Havf ile gerdenine şarılmış hamâ'ili

Vehbî emîn olurdu gezend-i raķıbden
Sâ'idlerümi ol mehüñ itsem hamâ'ili
(Divan, yk. 148a)

3. Tavassut (Torpil)

Seyyid Vehbî, aşağıdaki beyitlerinde işinin bozulduğundan, hastalığından, ihtiyaçlarından bahseder ve oğlunun mülâzemeti için İbrahim Paşa'dan yardım talebinde bulunur:

Ey ma'den-i mekârim-i ahlâķ-ı Aħmedî
Ey mecma'-ı meħâsin ü ey kân-ı maħmedet

Vehbî-i haste-hâtıra şefķat zemânıdur
Hâli müşevveş oldu yazuķ eyle merħamet

Bir aydur ki 'illet ü kıillet esîridür
Bîgâne-i selâmet ü maħrûm-ı 'âfiyet

Böyle giderse ğayret-i akrân ider helâķ
Şer'-i keremde saña efendüm düşer diyet

Ķillet iken kuşûr-ı ziyâretde 'illetüm
Kimse bulunmadı ki ide baş-ı ma'zeret

Derd-i diline olmadı bir kimseden devâ
Yine tabîb-i luţfuña düşdi mürâca'at

Olursa aña şerbet-i dînâr olur ‘ilâc
Habb-ı zeheb virürse virür aña takvîyet

Bi’llah bu gûne itmez idüm midhatüñ velî
Çokdur kuşûr-ı şab‘ uma esbâb-ı ma‘zeret

Geldüm şikeste-beste yine âstâneñe
Oğlum kapuñda eyler ümîd-i mülâzemet
(Divan, yk. 56a)

Onun himaye ve tavassutla ilgili başka bir beyti de şöyledir:

Tâ’ib gibi Vehbî kuluñı dağı unutma
Çün saña dağil oldı anı eyle himâyet
(Divan, yk. 59b)

Aşağıdaki beyitlerde şair, hariç pâyesiyle ilmiye mesleğine başladığını, kırk aydır görevinde yükselmediğini ifade etmekte ve yer değişikliği için reisülküttap Mehmet Efendi’ye tavassut için âdeta yalvarmaktadır:

İbtidâ hâric ile ‘azm-i tarîk eyleyelü
Oldı çil mâh velî yok hareket itmege tâb

İderem tayy-ı mekân-ı emel ey Hızr-meniş
Himmetüñ olur ise bâ‘ iş-i tahtîk-i rikâb

Çoma bu menzil-i bî-zâdede tahtîş eyle
Beni bir merhale-i dîgere eyle reh-yâb

Kerem it ben kuluñı eyle şefâ‘ atle be-kâm
Tâ ki ceddüm de şefî‘ ola saña rûz-ı hisâb
(Divan, yk. 84b)

Aşağıdaki beyitlerde şairin mektupçuluk görevine talip olduğunu, bunun gerçekleşmesi için de sadrazamın tavassutunu talep ettiğini görüyoruz:

Mektûbcılık baña münâsibdür efendim
Ammâ o da bî-şîklet ü bî-minnet olursa

Bir tezkire yazmakla olur mahtabı hâşıl
Vehbî kuluña her ne için himmet olursa
...

Luţfuñ ider akrânım içinde beni mümtâz
Temyîze medâr âdemi hayşîyyet olursa
(Divan, yk. 100a)

4. Hastalık

Seyyid Vehbî, İbrahim Paşa'nın nezleden sıhhat bulması üzerine yazdığı kasidede, nezle salgınından bahsetmekte, sadrazamın iyileşmesi için halkın Allah'a nasıl yalvarıp dua ettiklerini dile getirmektedir:

Nezle mânend-i ' avârız nüzül oldu şalgın
Hasteler hânesine döndi serây-ı ' âlem

Cân fidâ olmağ ile yoluña halk-ı dünyâ
Oldılar cümle sipeh-dâr-ı kazâ-yı mübrem

İlticâ eylediler dâr-ı şifâ-yı gayba
Didiler hep bize gelsün keder ü renc ü seğam

Tek hemân ' ömr-i tavîl ile şifâ-yâb olsun
' Âlemüñ rûhı sa' âdetlü vezîr-i a' zâm
(Divan, yk. 58b)

5. Atış Talimi

Seyyid Vehbî, aşağıdaki beyitlerde padişah III. Ahmet'in yakınlarıyla Deşt-i Hâmûn denilen ferah yerde bir gün dolaşırken atış talimi yaptığını, seksen beş adım yerden kurşun atarak çarın resmini gözünden nasıl vurduğunu dile getirmekte, bunun düşmanın gözünü korkuttuğunu ifade etmektedir:

O sultân-ı Süleymân-bârgah-i mânende-i hürşîd
Biniş takrîbi ile geşt iderken Deşt-i Hâmûn'ı

Müşerref eyleyüp günlerde bir gün bu ferah câyı
Nişâna kurşun atmağ istedi tab' -ı hümâyûnı

Firengî bir zer âmâc itdi seksen beş adım yirden
Tüfeng-i zer-nişânla bu mağalden atdı kurşunı

Tabanca çağdı bozdı çihre-i taşvîr-i çâsârı
Göz irmez yirde iken dîdesinden urdı mel' ûnı

' Aceb kundağ bırağdı hâne-i sâmân-ı a' dâya
Bu fâl-i hayr eritdi kurşun-âsâ düşmen-i dûnı

Her adım başına bir çal' a almağa nişândur bu
Nice zâhir olur seyr eyle kevn-i sırr-ı meknûnı

Tüfeng alup atarken pâ-nihâde olduğı yirde
Nişangâha muğâbil dikdiler bu seng-i mevzûnı

Tüfeng atmağla kazdı sikkeyi mermerde taş dikdi
Hatâdan şağlasun Hağ pâdişâh-ı rub' -ı meskûnı
(Divan, yk. 151b-152a)

Aşağıdaki beyitlerde de Damat İbrahim Paşa'nın atış talimi sahnesi ile karşılaşırız. Seyyid Vehbî, Damad İbrahim Paşa'nın birinde altmış, öbüründe yetmiş beş adım yerden nişangâha iki altın diktirdiğini, bir atışta her ikisini de vurarak görenleri hayran ettiğini dile getirmektedir:

O dağı kuvvet-i bâzû-yı şehden idüp istimdâd
İki altını itdürdi nişânde tîz bâzârî

Pey-â-pey her birini kıldı fersûde bir âteşde
Anuñ da kuvvet-i bâzûsı hayrân itdi huzzârî

Birinde altmış u birinde yetmiş beş adım yirden
Ruğ-ı taşvîre urdı ol dağı sîlî-i Settâr'ı

Görenler Vehbiyâ taḥsîn birle yazdı târiḥin
Urup Dâmâd İbrâhîm Pâşâ bozdu dînârî¹⁶
(Divan, yk. 162b)

C. Toplum Hayatı

Lâle Devri'nde, gezinti ve eğlence yerleri, kır ve deniz safaları, bayram şenlikleri çoğalmış ve kadınlı erkekli halk, buralarda görülmeğe başlamıştır. Bu yeni hayat divan şiirinde yerini bulmuştur.¹⁷

Lâle Devri'nde, uzun yıllar süren savaşların yorgunluğunu gidermek, barışın tadını çıkarmak için yazın lâle eğlenceleri, kışın helva sohbetleri düzenlenmiş, lâle yetiştirmek bir tutku haline gelmiştir. Giyim kuşamda bir inceme ve Avrupa özentisi başlamış, kürk ve kürklü elbiseler moda olmuştur. Halk da devlet büyüklerinden gördüğü bu yaşantı ve özentiyi imkânları nispetinde, kendi hayatlarına uygulayarak nevrüz ve bayramlarda Kâğıthane'de, Hisarlarda, Göksu'da eğlenmek fırsatını kaçırmamıştır.¹⁸

Seyyid Vehbî, Sultan III. Ahmed'in oğulları için düzenlediği sünnet düğününü "Sûriyye" adlı kasidesinde tasvir eder ve bize o devrin toplum hayatı ile ilgili ipuçları verir. Şair, aşağıdaki beyitlerde halkın sünnet düğününe gösterdiği rağbetten, verilen ziyafetten hayal gücünü de kullanarak bahsetmekte, yine de bu ziyafeti tam olarak anlatamadığını ifade etmektedir:

Halk ağıdı aña mişâl-i enhâr
Oldı meydân çü baḥr-i zehḥâr

Âdemî deryâsı oldı şahrâ
Her ḥayme birer cezîre gûyâ

¹⁶ Bu tarih mısra'ı H. 1132/M. 1720 tarihine tekabül etmektedir.

¹⁷ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, II. C., İstanbul 1973, s. 394-395; İpekten, Halûk-İsen, Mustafa, "XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, III. C., Edebiyat, Ankara 1992, s. 188-194.

¹⁸ Ahmet Refik [Altınay], "Eski Kâğıthane Âlemleri", *Akşam*, İstanbul 7 Mart 1936; Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1991, s. VIII.

Ĥurşîd ile meh degül nümâyân
Sîni dizilüp şebân u rûzân

Bir gûne ziyâfet itdi ĥalka
Kim sofrâ çekildi şâm u şarkâ

...
Şems ile kamer degül nazarda
Tableyle durur pilâv u zerde

Sakâlîk idüp şehâb-ı mûmtır
Kırbayla ziyâfete şu taşır

Ben idemem ol simâtı takrîr
İdrâkûnî eyle çâşnî-gîr
(Divan, yk. 93a)

Söz konusu kasideye ilâve ettiği beş beyitlik kıt’asında ise Seyyid Vehbî, devrin ulu padişahının değerini bilip, şükretmeyi önerirken; onun zamanında her günün düğün bayram olarak keyifli geçtiğini, insanların yüzünün güldüğünü, bu sünnet merasimini seyretmenin gönüllerde üzüntü adına bir şey bırakmadığını ve “Bu sünnet düğününü görmediysen yazık sana gafil, hiç olmazsa onun niteliklerini anlatayım da duy” der.

Bu ni‘ metûñ idelüm şükrin añlayup kâdrin
Ĥalîfe-i Şamedî pâdişâh-ı devrânûñ

Ki oldı her günümüz şevk ile düğün bayram
Zemân-ı emn ü emânında ol cihân-bânûñ

Cihân efendilerinüñ görüp mürüvvetini
Gözi açıldı yüzi güldi ĥalk-ı dünyânûñ

Ĥomadı gerd-i keder zerre deñlü dillerde
Şafâ-yı seyri bu sûr-ı sürûr-baĥşânûñ

Bu sûrı görmedüñ ise yazuk saña gâfil
İşit beyân ideyüm bâri vaşfını anuñ
(Divan, yk. 94b-95a)

Aşağıdaki beyitlerde şair, halkın Halep valisinin yönetiminden rahatsız olduğunu dile getirmekte, fakirlerin zulüm gördüğünü, Halep halkının bu zulme tahammülünün kalmadığını, zulmün daha da yaygınlaşması halinde halkın isyan edeceğini anlatmakta ve bu konuda kendisinin halkı zor tuttuğunu dile getirmektedir.

Paşanuñ tavrı dil-nişîn görünür
Kethudânûñ biraz ĥaşîn görünür

Ûâ 'ilem cümlesi ħaşîn olsa
Fuċarâ zulmden emîn olsa

Ben taĥammülle eylesem de edeb
Müteĥammil degül mizâc-ı Ĥaleb

Ĥalk ider ċorċaram beni iz' âc
Zulm müsveddesi bulursa revâc

Kendüye ċalsa ġâlibâ ħâli
Olamaz böyle mu' tedil vâlî

Ben ċuşûr eylemem i' ânetde
Lîk ħâr olamam şerî' atde

Müsta' iddür fesâda ehl-i Ĥaleb
Bendeñüzdür bu rütbe zâbta sebeb
(Divan, yk. 101b)

Aşağıdaki gazelden XVIII. yüzyılda da zikir toplantıları yapıldığını ve şairin bu toplantılara katıldığını anlıyoruz:

Şem' -i ' aşkuñ olalum ħidmetine pervâne
Dönelüm ħalka-i tevĥidde yana yana

Erre-i zikr ile dünyâdan idüp ċat' -ı naẓar
Zekerıyyâ gibi cânlar virelüm cânâna

Bizi girdâb-ı şafâ döne döne ġarċ itsün
Ĥalka-i zikrde ey dil idelüm devrâna

Ĥikmetinden bize bir derd vire Mevlâ kim
Ĥayret-efzâ ola dermânı dil-i Loċmân'a

Âşnâ olmaġa isterseñ eger Ĥallâċ'a
Vehbiyâ ' uzlet idüp ħalkla ol bîġâne
(Divan, yk. 141b)

Aşağıdaki beyitlerde hac emirinin ölümü üzerine, yerine atanacak kişinin seçiminde sadrazamın devletin ileri gelenlerini toplayarak meşveret usulüne başvurduğunu, kararın sıkı bir incelemeden sonra verildiğini görüyoruz:

Günlerde bir gün ol şeref-efzâ-yı devlete
Ĥüccâc-ı Beyt' üñ irdi nüvîd-i selâmeti

Ancaċ emîr-i ħacc ċalınıñ râh-ı Mekke'de
Geldi berîd-i ħacc ile peyġâm-ı rıĥleti

Yirine çünki âheri naşb itdi iktizâ
Emr itdi meşveret ile icrâ-yı sünneti

Derhâl şadr-ı a' zâmı dâmâd-ı ekremî
Cem' itdi pîşgâhına erkân-ı devleti

Ta' dîl ü cerh eyleyerek virdiler qarâr
Kime münâsib olduğı haccuñ emâreti
(Divan, yk. 7b)

Aşağıdaki beyitlerden padişah III. Ahmet'in de meşverete önem verdiği anlaşılmaktadır:

Buyurdu şıhr-i hâşî Âşaf İbrâhîm Pâşâ'ya
Ki ide meşveret cem' eyleyüp erkân-ı dîvânı

Bu fermân-ı hümâyûn üzre şadr-ı a' zâm u ekrem
Serâya da' vet itdi cümleten erkân-ı a' yânı
(Divan, yk. 16a)

Aşağıdaki beyitten devlet işlerinde vekâlet müessesesinin o devirde de geçerli olduğunu anlıyoruz:

Nice râhat görmesün ' âlem ki şadr-ı ekremî
Hem vekîl-i saltanat hem şadr-ı zî-şân eyledi
(Divan, yk. 27a)

Aşağıdaki rubaîde şair, XVIII. yüzyılda cömertliğin kaybolduğundan bahsetmektedir:

Âşâr-ı kerem gitdiği lâ-rayb oldu
Erbâb-ı emel cümle tehî-ceyb oldu
Yâ Rab kime ' arz-ı recâ eyleyelim
Bir ' aşra yetişdik ki kerem gayb oldu
(Divan, yk. 181a-b)

Aşağıdaki beyitlerde şair, devlet başkanlığı makamına oturmak hüner değildir, maksat hoş bir sözle gönüllerde yer etmektir. Acı bir azarlama ile bir dertlinin gönlünü kırdıktan sonra binlerce Ka'be yapsan hayır olmaz diyerek değer yargılarını ifade eder:

Ġarâz bir dil-nişîn vaz' ile dillerde yir itmekdür
Hüner zann itme şadr-ı devleti cây-ı nişest itmek

Hezârân Ka'be bünyâd eyleseñ hayr olmaz ey Vehbî
' İtâb-ı telhle bir derdmendî dil-şikest itmek
(Divan, yk. 129b)

Seyyid Vehbî, gerçek insanı ikbal ve talih kendisine yardımcı olsa da olmasa da, sözünde duran kişi olarak tanımlar:

Âdem odur ki itmeye tağyîr vaz' ını
İkbâl ü baht kendüye yâr olmuş olmamış
(Divan, yk. 126b)

Seyyid Vehbî aşağıdaki beyitte ise, sen sen ol, bir kimseye elemi belli etme; zira dostunu müteessir eylersin, düşmanını ise sevindirirsin diyerek hayat anlayışını dile getirir.¹⁹

Dösti zâr u hazîn düşmeni şâdân eyler
Sen sen ol eyleme bir kimseye izhâr elemün
(Divan, yk. 130a)

Sonuç

XVIII. yüzyılda, özellikle Lâle Devri'nde Türk halkının zevki, günlük hayattan çizgiler, mahallî konular edebiyata daha çok girmiştir.²⁰ Padişahın, İbrahim Paşa'nın ve öteki devlet büyüklerinin eğlenceli toplantılarına başta Nedim (ö. 1730) olmak üzere, Neylî (ö. 1748), Sâlim (1739), Seyyid Vehbî (ö. 1736), Râşid (ö. 1735), Osman-zâde Tâib (1723), İzzet Ali Paşa (ö. 1735) ve Çelebi-zâde Âsım (ö. 1759) gibi şairler de çağırılmışlar, bunlar her fırsatta yazdıkları şiirlerle sanatlarını göstermişler, dönemin zevk ve eğlence içinde geçen yaşayışını eserlerinde çok canlı bir biçimde terennüm etmişlerdir.

Velût bir şair olan Seyyid Vehbî, Lâle Devri'nde İstanbul başta olmak üzere, ülke sathında yapılan pek çok sanat eseri için tarih kıt'aları yazmış ve devrin birçok ünlülerinin ölümüne tarihler düşürmüştür. Sosyal hayata ilgi duyan şair, XVIII. yüzyılda bilhassa İstanbul'da saray ve çevresine ait tarihî, toplumsal ve kültürel hayatı şiir yoluyla aksettirmiş, görev yaptığı, gezip gördüğü yerlerle ilgili izlenimlerine de yer vermiştir.

Kültür unsurları olarak eğlence, inanç, tavassut (torpil), hastalık ve atış talimi gibi konular üzerinde duran şairin şiirlerinde bilhassa Lâle Devri'ne has zevk ve eğlence dolu toplum hayatının akisleri ile karşılaşılıyor.

Özetle, Seyyid Vehbî'nin şiirlerinde sosyal hayata dair pek çok unsurun yer aldığını görüyoruz. Onun şiirlerinde de yerli unsurlar, İstanbul'a ait tasvirler, tablolar bulunmaktadır. Seyyid Vehbî, divanında İran etkisini son derece azaltarak çevre özelliklerini yansıtmak; yaşanan devrin ve yaşanan hayatın şiirlerini söylemek yolunda belirli adımlar atmıştır.

¹⁹ H. Fethi Gözler, *Edebiyatımızdaki Dinî-Tasavvufî ve Hikmetli Manzum Sözlerden Bir Demet*, Kültür Bakanlığı Yayınları:170, Kaynak Eserler Dizisi: 32, Ankara 2000, s. 130.

²⁰ M. Fuat Köprülü, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1931, s. 452; Ali Canip Yöntem, "On İkinci Asırda Divan Edebiyatı", *Hayat Mecmuası*, I. C., S. 6, Ankara 1927, s. 103.

KAYNAKLAR

- Akarca, Döndü, *Şitâiyye Nesiplerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2003.
- [Altınay], Ahmet Refik, *Lâle Devri*, İstanbul 1331, (Haz. Haydar Ali Dirioz), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1973.
- _____, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200* (İstanbul 1930), İstanbul 1988.
- _____, “Eski Kâğıthane Âlemleri”, *Akşam Gazetesi*, İstanbul 7 Mart 1936.
- Aynur, Hatice-Karateke, Hakan T., *Aç Besmeleyle İç Suyu Han Ahmed’e Eyle Dua, III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri: 1703-1730*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1995.
- Cengiz, Halil Erdoğan, *Divan Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1970.
- Dikmen, Hamit, *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1991.
- Faik Reşat, *Eslâf (Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler)*, Tercüman 1001 Temel Eser (Haz. Şemsettin Kutlu), Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Divan Şiiri, XVIII. Yüzyıl*, İstanbul 1955.
- Gözler, H. Fethi, *Edebiyatımızdaki Dinî-Tasavvufî ve Hikmetli Manzum Sözlerden Bir Demet*, Kültür Bakanlığı Yayınları:170, Kaynak Eserler Dizisi: 32, Semih Ofset, Ankara 2000.
- İnce, Adnan, *Mirzâ-zâde Mehmet Sâlim Dîvânı*, Ankara 1994.
- İpekten, Halûk-İsen, Mustafa, *XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, III. C., Edebiyat*, Ankara 1992.
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı, II. C.*, Otağ Matbaası, İstanbul 1973.
- Karahan, Abdülkadir, “Seyyid Vehbî”, *İslâm Ansiklopedisi, X. C.*, İstanbul 1988.
- Kılıç, Atabey, *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2004.
- Köprülü, M. Fuat, *Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1931.
- Mazıoğlu, Hasibe, *Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara 1992.
- _____, *Nedim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 868, Türk Büyükleri Dizisi: 70, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1988.
- Özcan, Abdülkadir, “Lâle Devri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi, 27. C.*, Ankara 2003, s. 81-84.
- Seyyid Vehbî Divanı*, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Kütüphanesi, No: 1640/1; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty. No: 1607.
- Şardağ, Rüştü, *Klâsik Divan Şiirimiz*, İstanbul 1976.
- Tanişik, İbrahim Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri, I. C.*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Lâle Devri”, VI. C.*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986.

Yöntem, Ali Canip, "On İkinci Asırda Divan Edebiyatı", *Hayat Mecmuası*, I. C., S. 6, Ankara 1927.
_____, "On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından: Seyyid Vehbî", *Hayat Mecmuası*, I. C.,
S. 16, Ankara 1927.